

השגב שבפסוק הראשון במקרא

תשובה לתגובתו של א' כהן

לשיטת רד"צ הופמן - כפי שנתבארה על-ידי מר אליהו כהן - הרי זה שיעור הכתובים: תחילה ברא אלוהים את הארץ; כיצד? הוא לקח תוהו ובוהו, העתיד להיקרא בשם ארץ, וברא ממנו את הארץ במשך שלושה ימים. אך מי ברא את תוהו ובוהו? מר כהן מניח, שהוא נברא בידי אלוהים; אך זו מניין לו? אולי תוהו ובוהו הוא חומר קדמון שהיה בעולם מאז ומתמיד?

אודה ולא אבוש: לי היה 'אינטרס אמונתי' מובהק לומר, שתוהו ובוהו כבר נקרא בשם ארץ, שכן בדרך זו כבר עלה בידי להוכיח, שבריאת הארץ הנוכרת בפסוק א כוללת (גם) את בריאת תוהו ובוהו. אך אינני מבין את ה'אינטרס' שהיה למר כהן לדחוק ולהוציא את הכתוב ממשמעו: שלדעתו, תוהו ובוהו עדיין איננו קרוי בשם ארץ; ונמצא אפוא שאלוהים ברא את הארץ על-ידי שהפך תוהו ובוהו לארץ נושבת. והרי כאן פירוש הכולל את כל המגרעות: הוא גם דחוק מבחינה פרשנית וגם מסוכן מבחינה אמונתית. מר כהן כותב, שגונקל כבר הזכיר את הסתירה שבין שני הפסוקים הראשונים של התורה. אכן שבח הוא לגונקל, שעמד על הסתירה הזאת ולא טשטש אותה. שכן רק כתוצאה מכך יכול היה לכתוב את הדברים היפים שבהם פתח את פירושו לפרק הזה (התרגום שלי - מ"ב):

"הטוב ביותר הוא לתפוס את פסוק א' כמשפט עיקרי: 'בראשית בָּרָא אלהים את השמים ואת הארץ'. מאמר אדיר! בפשטות ובעֶצְמָה מעמיד הכתוב¹ תחילה את הדוּגְמָה, שאלוהים ברא את העולם; אין שום מאמר בסיפורי הבריאה של עמים אחרים היכול להשתוות למאמר הראשון הזה של המקרא. תכלית כל האמור בהמשך להסביר את המאמר הזה".

גונקל, שכתב את הדברים האלה, לא היה שונא ישראל במובהק, אך גם לא הצטיין באהבת ישראל יתרה. אף-על-פי-כן 'נלכד' כאן, כביכול, על-ידי השגב של הפסוק הזה, ועל כורחו הודה בייחודו - ומאליו כבר הודה בייחוד התורה ומקבליה. ודווקא משום כך הרי הוא עומד אחר-כך על הסתירה שבין הפסוק הזה ובין הפסוק שלאחריו:

"ההמשך שונה בצורה מוזרה מן ההתחלה הזאת: שהיינו מצפים - על-פי המאמר הראשון הזה - שהעולם התהווה רק על-ידי אלוהים, ולפניו עדיין לא היה קיים; ואילו המאמר השני מתאר מצב קדמון של העולם, שקדם ל'בריאה' של אלוהים".

¹ בלשונו של גונקל: המחבר.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

על-יסוד הסתירה הזאת גונקל מגיע אחר-כך למסקנות, שאין כאן המקום לפורטן. אך אילו היה מקבל את פירושו של מר כהן, היה נפטר לא רק מן הסתירה, אלא גם מן השבח שנאלץ לחלוק לאמונת ישראל. שכן לפי התפיסה הזאת, הרי פסוק א זהה עם פסוק ב, ולא בא הכתוב אלא לומר שאלוהים ברא את הארץ על-ידי שהפך תוהו ובוהו לארץ נושבת. אך מי לא ידע בכל אלה, ואיזה הוא העם שלא סיפר סיפור כגון זה!

אגיב בקצרה על החלק השני של דברי מר כהן. הוא מפרש את 'ראשית בריאת שמים וארץ' במשמעות 'השלים הראשונים של בריאתם'. אך לאמיתו של דבר, ה'שלים' האלה אינם דומים. כי השלב הראשון של בריאת השמים הוא השלב שלפני בריאתם; ואילו השלב הראשון של בריאת הארץ הוא השלב שלאחר בריאתה (כלומר, השלב שלאחר בריאת תוהו ובוהו). כמדומה אני, שגם מר כהן עמד על הדוחק הזה, ולפיכך תיקן את הלשון על-ידי שפירש "בשלים הראשונים של בריאת תבל". אך זיהוי שמים וארץ עם 'תבל' איננו אפשרי כנראה. ולא עוד אלא שלפי זה שוב אין אנחנו זקוקים כלל ל'תורת השלבים', אלא נוכל לפרש את הפסוק כמשמעו: בראשית בריאת העולם (כלומר, מיד אחרי בריאת תוהו ובוהו). משום כך מסופקני אם יש בפירוש זה משום פתרון לבעיות שנתעוררו כאן.